

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI REFLEKSIV
KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA TABIAT BILAN
TANISHTIRISHNING AHAMIYATI

D.Xomidova

NamDU Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

S.Aliyeva

NamDU Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni refleksiv kompetensiyalarini shakllantirishda tabiat bilan tanishtirishning muhim ekanligi, ularni tabiatni tushunishga o'rgatish, tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalash, tabiat obyektlari bilan yaqindan tanishtirib borish, ularni kuzatish kerakligi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: refleksiya, refleksiv kompetensiyalar, tabiat obyektlari, bilimlar tizimi, "Ilm fan va tabiat" markazi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish va tarbiyalashning eng samarali usullaridan biri tabiat bilan tanishtirishdir. Tabiat — bolani ma'naviy boyitishda ham bitmas-tuganmas manbadir. Bolalar hamisha tabiat bilan aloqada bo'ladilar. Ularni tabiatdagi voqea-hodisalar, yam-yashil o'tloqlar, gullar, kapalaklar, qo'ng'izlar, qushlar, hayvonlar, suzib yurgan bulutlar, pag'a-pag'a yog'ayotgan qor uchqunlari, yomg'irning yog'ishi, jilg'a va ko'lmaklar o'ziga jalb qiladi. O'simlik hamda hayvonotlarning xilma-xil olami bolalarda tabiatga nisbatan jonli qiziqish va havas uyg'otadi, ularni faoliyatga undaydi. Tabiat bilan muloqotda bo'lish bolalarda atrof-olam haqida realistik bilim, jonli mavjudotga insoniy munosabatda bo'lishni shakllantirishga, refleksiv kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Refleksiya - bu nafaqat subyektning o'z- o'zini bilishi va tushunishi, balki "refleksiyani amalga oshiruvchini", uning shaxsiy xususiyatlarini, emotsional javob ta'sirlari va kognitiv tasavvurlarini boshqalar qanday bilishlari va tushunishlaridir. S.L. Rubinshteyn shaxsning psixik rivojlanishini boshqarish imkoniyatini o'rganib, refleksiyaning yuzaga kelishi bilan insonning mavjudligining alohida usulini va uning olamga munosabatini bog'lab, shunday tushuntiradi: "U (refleksiya) hayotning mazkur uzluksiz jarayonini xuddi to'xtatayotgandek, uzayotgandek va insonni mazkur vaqtning chegarasida xayolan chaqiradi, insonning har bir hatti-harakati hayot to'g'risidagi falsafiy mulohaza yuritish xususiyatiga ega bo'ladi".

Bolani tabiat bilan tanishtirish, uni tabiatni tushunishga o'rgatish, tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalash maktabgacha ta'lim tashkilotlarining eng muhim vazifasidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni tarkib toptirishga, ularni refleksiv kompetensiyalarini shakllantirishga katta e'tibor beriladi. Bolalar tabiat haqida juda bo'lmaganda ilk bilimlarni egallab olib, o'simliklarni o'stirish, hayvonlarni parvarish

qilishning oddiy usullarini o'rganib, tabiatni kuzatish, uning go'zalliklarini ko'ra olishni bilib olgan taqdirdagina ularda tabiatga nisbatan g'amxo'rlik va ehtiyotkona munosabatda bo'lishni tarbiyalash, bolalarning bilimlarini mustahkamlashni ishlarini amalga oshirish imkoniyati tug'iladi. Bolalarda tabiatga, jonajon o'lkamizga, ona-Vatanimizga muhabbat huddi mana shu asosda shakllanadi.

Shunga ko'ra maktabgacha ta'lim tashkilotlarida murg'ak qalblarga ta'lim-tarbiya berayotgan tarbiyachilarning oldilarida eng muhim vazifalaridan biri ham bolalarning tabiat go'zalliklarini ko'ra bilishi, uni sevishi, tabiatda yuz beradigan voqea-hodisalar haqida to'g'ri tushunchaga ega bo'lishi, qolaversa tabiat yaratgan boyliklardan oqilona foydalanish ruhida tarbiyalashdan iborat bo'lmog'i lozim.

Tabiatga nisbatan aqliy, estetik munosabatlar bola tomonidan o'zlashtirilayotgan bilimlarning mazmuni bilan yaqindan bog'liqdir. Tabiat bilan tanishtirish mazmun bilan bog'liq bo'lgan bilim tabiatda bolalar faoliyatini va ularning o'zini tuta bila olishi, intizomini boshqarib turadi va maqsad sari yo'naltiradi. Tabiatga bo'lgan munosabatni shakllantirishda bolalar idrokiga yetarli darajada yetib boruvchi tabiat qonunlari bo'yicha bilim alohida o'rin egallaydi. Tabiatga nisbatan bo'lgan munosabatni rivojlantirish, (mashg'ulot, ekskursiya, sayr qilish kabi hayotiy vaziyat) bolaning ma'naviy-ijobiy, ruhiy kechinmalariga asoslangan pedagogik jarayonni tashkil qilish bilan yaqindan bog'liq. Tarbiyachi bolada tirik jonga nisbatan achinish, uni asrab-avaylash, jonli tabiat bilan uchrashganda undan baxra olish, quvonish, hayron bo'lish, o'zining qilgan ishidan mag'rurlanish, qoniqish hissini uyg'ota bilish kerak.

Bolalarga tabiat bilan muloqotda bo'lganda o'zi tengdoshlari va kattalar qilgan ishlarni baholashni o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Tabiat bilan tanishtirish tarbiyada pedagogik jarayon oldida turgan barcha vazifalar umumlashtirilgan holda yechilishi talab qilinadi. Tabiat bilan tanishtirish tarbiya vazifalari bu sohada faoliyat ko'rsatishga tayyor sharoitda amalga oshirilishi mumkin. Tabiat bilan tanishtirish bilimlarni tanlab olishda ilmiylik prinsipi asosiy hisoblanadi. Pedagogik madaniyatning asosini bolalar tomonidan jonli va jonsiz tabiatning o'zaro bog'liqligi va ularning bir butunligini tushunish tashkil qiladi. Jonsiz tabiat tirik organizmning ehtiyojini qondiruvchi manba tarzida namoyon bo'ladi. Masalan, baliqlar suvda hayot kechirishga moslashganlar, suv ularning shakliy tuzilishi va hayot kechirish tarzini ochib beradi. Tuzilgan dasturlarda hayot kechirish muhiti, tirik organizm yilning mavsumlariga moslashishini o'rganuvchi bilimlarning mavjudligini ko'zda tutishi lozim. Organizm bir-biri bilan o'zaro bog'liqdir, bir organizm ikkinchi organizm hisobiga hayot kechiradi. Hozirgi vaqtda bolalar bilan o'tkaziladigan mashg'ulotlarda tabiat bilan insonning bir butun ekanligini oldinga suruvchi g'oya to'liq holda ochib berilishi kerak. Inson jonzot sifatida yashayotgan muhit bilan chambarchas bog'liq holda, tabiat va insonning o'zaro harakatlari insonning atrof-muhitga va tabiatning insonga ta'sirida namoyon bo'ladi. Inson o'z hatti-harakatini yuksak rivojlangan ongi orqali boshqara oladigan, o'z harakatlari va qilayotgan ishlarining oqibatlarini oldindan ko'ra-bila oladigan ongli jonzot sifatida ko'riladi. Tabiat bilan tanishtirish bilimlar mazmuni turli xil tirik organizmlar, ularning tabiat bilan tanishtirish tarafdin umumiylik g'oyasini o'z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi kichik guruh bolalari tabiat obyektlari to'g'risidagi umumiy

tasavvurlarni o'zlashtirish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Ular jonivorlar, o'simliklarning faqatgina alohida olingan, yaqqol ko'zga tashlanadigan xususiyatlarini ko'radilar. Shuning uchun bolalarni ko'proq yaqin atrofda joylashgan, tez-tez uchrab turadigan tabiat obyektlari bilan yaqindan tanishtirib borish, ularni kuzatish vaqtida esa iloji boricha ko'proq belgilarni ko'rsatib borish kerak, bu esa bolalarni olgan bilimlarini takrorlash, refleksiv faoliyatlarini amalga oshirishga imkoniyat yaratadi. Maktabgacha yoshdagi kichik guruh bolalari endigina tabiatdagi ba'zi bir o'zaro bog'liqliklarni kuzata boshlaydilar. Masalan: Yomg'ir yog'moqda – yerda ko'lmaklar paydo bo'ladi. Quyosh – ko'lmak - suvsiz ko'lmak. Karam - qurt- chumchuq. Qurbaqa - laylak – burgut. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'rta guruhi obyektlar bo'yicha aniq tasavvurlarni o'zlashtirishlari mumkin, shuning uchun dastur obyektlar to'g'risidagi bilimlarni chuqurroq, ya'ni ko'proq belgilar, jonivorlar va o'simliklarning yashash tarzi, ularni parvarish qilish to'g'risida to'liqroq ma'lumotlarni o'z ichiga olgan.

O'rta guruh bolalari o'zaro aloqalarning turlari, xilma-xil mohiyatga ega bo'lgan morfo-funksional, vaqtinchalik, sabab va oqibat kabi holatlarni ko'zdan kechiradilar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning katta guruhlariga mo'ljallangan dastur, bolalarning qabul qilish imkoniyatlari borgan sari o'sib borayotganligini hisobga olgan holda predmet, tushuncha yoki umumlashtirilgan tasavvur darajasidagi bilimlarni o'z ichiga olgan. Bu yoshdagi bolalar baliqlar, qushlar kabi jonivorlar bilan tanishadilar: 'Baliq - bu jonivor. U suvda yashashga moslashgan, shuning uchun uning tuzilishi yassi, gavdasi yaltiroq tangachalar bilan qoplangan va silliq. Baliq jabralari yordamida nafas oladi, suzgichlari yordamida suzadi'. Undan so'ng tarbiyachi qushning rasmini ko'rsatadi: "Qushlar - ham jonivorlar hisoblanadi. Ularning ba'zilari suvda hayot kechiradi (g'oz, o'rdak, oqqush), ba'zilari daraxtlarda yashaydi (qaldirg'och) ba'zilari quruqlikda yashaydi (qarg'a, mayna). Qushning gavdasi momiq patlar bilan qoplangan, u huddi odam singari o'pkasi yordamida nafas oladi. Bir xil qushlar yaxshi uchadilar, bir xil qushlar esa panjalari orasida biriktiruvchi pardalari bo'lganligi sababli suvda yaxshi suzadilar". Tarbiyachi uzun tirnoqli, suzadigan va suzmaydigan qushlarning rasmlarini ko'rsatadi va tushuntiradi.

Katta yoshdagi bolalar ancha murakkab bo'lgan aloqalarnigina emas, balki mazmuniga qarab (genetik, sabab, zamon, makon va boshqalar) butun zanjirli aloqalarni o'zlashtira oladilar. Bu hol o'z navbatida dasturga tabiat bilan tanishtirish sistemalar, ularning tarkibi, o'simliklar, jonivorlar va insonning o'zaro aloqalari to'g'risidagi ma'lumotni kiritishga imkon yaratadi.

Tabiat bilan tanishtirish bilimlar tizimini o'zlashtirish o'z navbatida asta- sekinlik bilan bilib borish (qabul qilish) anchagina murakkab usullarni tushunish, ko'rgazmali harakatli usullardan, mavhum - ya'ni mantiq orqali sezishga o'tishni ta'minlaydi. Bolani faol bilish pozitsiyasiga qo'yish o'z navbatida boladagi bu qobiliyatni rivojlantirishga, qiziqishni oshirishga hamda mustaqil fikr yuritish imkoniyatini yuzaga keltiradi. Tabiat bilan tanishtirish bilimlarning bola tomonidan o'zlashtirilishi tabiatga nisbatan estetik munosabatda bo'lish, bolada shodlik, qoniqish, zavq-shavq uyg'ota olishga o'rgatadi. Tabiat bilan tanishtirish bilimni bolalar tomonidan o'zlashtirishning xarakterli natijasi, ularda o'zini o'rab turgan olamga yordam berish, rahm-shavqat, achinish, havotirlik, o'zi va

boshqalarning hayot kechirishiga javobgarlik hissini uyg'otish, tabiatga nisbatan insoniy munosabatda bo'lishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM laboratoriyalarini tashkil etishda har bir guruhlardagi —Ilm-fan va tabiat markazidagi bolalarning mustaqil faoliyatini o'rganish maqsadga muvofiqdir. Ilm-fan va tabiat markazida bolalar ilk tabiiy-ilmiy tushunchalarni o'rganib boradilar. Ushbu markazda bolalarning tabiat hodisalari haqida bilib olgan tushunchalari va ko'chadan topilgan narsalar bilan mashg'ul bo'lishlari uchun foydalaniladi. Bolalar kichik tajribalar o'tkazishi, laboratoriya tashkil etishi va o'zlari narsa va hodisalarni o'rganib, o'ziga xos xususiyatlarini aniqlaydilar. Masalan, tabiatdagi tabiiy unsurlar suv, havo va qum, tuproqning xususiyatlarini o'rganadilar. Amaliyotda sinab ko'radilar. Ushbu markazda bolalar loy va qum xususiyatlarini ajrata oladi, turli tuzilmalarni qurishi mumkin bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM laboratoriyalarini tashkil etishga qo'yiladigan talablarda har bir yosh guruhlaridagi tabiat markazidagi jonli burchak, xonaki gullarni parvarishlashga e'tibor beriladi. Tarbiyachi rivojlantiruvchi markazlarni tashkil etishda shuningdek Ilm fan va tabiat markazlarida barcha o'ziga xos talablarni inobatga olishi maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Djanpeisova G.E., Rasulxo'jaeva Tabiat bilan tanishtirish. T.; Innovatsiya Ziyο, 2020.- 320 b.
2. Rasulxo'jaeva M.A. Bolalarni hayvonot olami bilan tanishtirish orqali ahloqiy sifatlarini shakllantirish texnologiyasi. T.: "Ilm-Ziyο-Zakovat", 2020 y
3. 3. Shamsiddinovich M. A. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR TALABALAR MUSTAQIL TA'LIMINI TO'G'RI TASHKIL ETISH OMILI SIFATIDA: Musayev Ashurali Shamsiddinovich, Yangi asr universiteti o'qituvchisi //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2023. – №. 1. – С. 309-313.
4. 4. Musaev A. TECHNOLOGIES FOR ORGANIZING INDEPENDENT EDUCATION OF STUDENTS IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 1. – С. 146-149.
5. 5. Musaev A. TECHNOLOGIES FOR ORGANIZING INDEPENDENT EDUCATION OF STUDENTS IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 1. – С. 146-149.
6. 6. Мусаев А. Ш. РАҚАМЛИ ТАЪЛИМ МУҲИТИДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ ДАСТУРИЙ ВОСИТАЛАР АСОСИДА ТАШКИЛ ЭТИШ //E Conference Zone. – 2022. – С. 125-128.
7. 7. Мусаев А. Ш. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА КОМПЕТЕНТЛИ МУТАХАССИС ТАЙЁРЛАШДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИНГ ЎЗИГА ХОС ҲУСУСИЯТЛАРИ //E Conference Zone. – 2022. – С. 115-117.

8. 8. Irisbayeva Y. Using" Cluster" Method //Eastern European Scientific Journal. – 2018. – №. 6.
9. 9. Irisbayeva Y. Future Educators Professional Readiness to Interact with Preschool Children //Eastern European Scientific Journal. – 2019. – №. 1.
- 10.10. Irisbayeva Y. PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE EDUCATORS TO INTERACT WITH CHILDREN OF PRESCHOOL AGE //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – Т. 7. – №. 7.
- 11.11. O'tbosarovna I. Y. Improving the professional pedagogical preparation of students to interact with children's mechanisms //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2022. – Т. 2. – №. 1.5 Pedagogical sciences.
- 12.12. Yo I. MULOQOT JARAYONIDA BOLA SHAXSINI RIJOVLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI //Экономика и социум. – 2023. – №. 6-1 (109). – С. 165-169.
- 13.13. O'tbosarovna I. Y. Pedagogical opportunities for improving the readiness of students to interact with children //Confrencea. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 268-270.
- 14.14. Ирисбаева Ё. У. ТЕОРИЯ ДЕТСКОЙ ИГРЫ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ //Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста. – 2023. – С. 26-32.
- 15.15. Ирисбаева Ё. У. СВЯЗНАЯ РЕЧЬ-ГЛАВНОЕ ДОСТИЖЕНИЕ В РЕЧЕВОМ РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА //Экономика и социум. – 2021. – №. 10 (89). – С. 695-698.